

нормативно-правна регулатива**НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА
ИЗЕДНАЧУВАЊЕ НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА
СО ИНВАЛИДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА СО КОМЕНТАР ЗА
НЕЈЗИНОТО СПРОВЕДУВАЊЕ***Богe ЧАДИНОВСКИ*

Член на Националното координативното тело
за еднакви права на лицата со инвалидност
во РМ

Резиме

Овој труд глобално ги прикажува определбите на кои упатува Националната стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност во Република Македонија и обврските што произлегуваат од неа со коментар за нејзиното доследно применување.

Националната стратегија Владата на Република Македонија ја донесе врз основа на член 8 од Законот за Владата на Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр. 59/2000), а тргнувајќи од севкупните содржини на Уставот на РМ, Конвекциите на ОН, Конвенциите на Европа и други меѓународни документи кои се однесуваат за сите граѓани и посебно за лица со инвалидност.

При утврдувањето на определени содржини е водено сметка за улогите на сите субјекти во системот на заштитата, образованието, рехабилитацијата, вработувањето и др. во однос на проблемот на инвалидноста преку издиференциран пристап.

Адреса за сепаратите:

Богe ЧАДИНОВСКИ
„11 Октомври“ 42/a
1000 Скопје
Република Македонија

normative and legal regulation**NATIONAL STRATEGY FOR EQUAL RIGHTS
OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE
REPUBLIC OF MACEDONIA WITH
COMMENTS ON ITS REALIZATION***Boge CHADINOVSKI*

Member of the National Coordinative Body
For equal rights of people with disabilities
in RM

Abstract

The paper globally presents the commitments of the National Strategy for equal rights of people with disabilities in the Republic of Macedonia, the obligations that come out of it and comments on its appropriate realization.

The Government of the Republic of Macedonia adopted the National Strategy on the basis of the Article 8 of the Law on Government of the Republic of Macedonia (“Official Gazette of the Republic of Macedonia” No. 59/2000), starting from comprehensive contents of the Constitution of the Republic of Macedonia, Conventions of UN, Convention of Europe and other international documents related to all citizens and especially for invalid people.

In establishing certain contents, the role of all subjects in the system of care, education, rehabilitation, and employment were taken into consideration in relation to the issue of invalid people through a differentiated approach.

Address requests for reprint to:

Boge CHADINOVSKI
“11 Oktomvri” 42/a
1000 Skopje
Republic of Macedonia

Содржина на Националната стратегија

Националната стратегија го опфаќа настанувањето на личноста во рамките на примарното семејство, севкупниот развој и специфичните потреби кои се јавуваат во целокупната здравствена и социјална заштита, образование, рехабилитација и сите други форми на индивидуалниот семеен живот во општеството.

Семејство и развој на личноста

Постојат генерално две состојби во кои може да се најде семејството со член со инвалидност. Првата состојба е всушност **примарно** семејство на кое родителите имаат дете со инвалидност, а втората состојба е **секундарно** семејство каде како инвалидно лице се јавува брачен партнер-родител. И едната и другата состојба за семејството е изразено трауматска затоа што го нарушува постојниот баланс во односите на родителите со нивната околина, вклучително и семејната околина, а во исто време родителите немаат ни соодветен модел на вршење на родителски улоги, кои би го стекнале од своите родители (трансгенерациски). Во ваква состојба потребна е помош на ова семејство на повеќе нивоа на што упатува и Стратегијата дека државата треба да:

- презема обврски во донесување на соодветна нормативна правна рамка;
- воспостави методолошко техничка и институционална организираност;
- обезбеди непосредна советувањашна помош на семејството, а на инвалидното дете да му се обезбедат инфраструктурните потреби (преку играчки, играње и дружење со своите врстници), а на секундарното семејство каде што инвалидното лице е родител покрај советувањашна помош да се обезбедат помагала за обавување на професионалните активности, вршење на улогите во семејството и користење на слободното време.

Коментар:

- Ваквите определби најчесто зависат од можностите на семејството, нивната материјална состојба и степенот на образованието на семејството;

The Content of the National Strategy

The National Strategy covers issues related to the invalids within the primary family, the whole development and the specific needs that appear in health and social care, education, rehabilitation, employment and other forms of individual family life in the society.

Family and the Personality Development

There are generally two conditions in which the family of a member with invalidity can find itself. The first condition is in fact the **primary** family of parents to a child with invalidity since birth or obtained as a result of illness or injury, and the other condition is the **secondary** family where the partner-parent appears as an invalid person. Both conditions are traumatic for the family because disorders the balance in the relationships of the parents with their environment, including the family environment. At the same time the parents do not have an appropriate model for performing their parental roles, achieved from their parents (transgeneration). Thus, such families need assistance at many levels and the Strategy affirms that the State has to:

- undertake responsibilities in adopting an appropriate normative legal framework;
- establish methodologically technical and institutional organization;
- provide direct advisory assistance to the family;
- provide the invalid child with infrastructural needs (through toys, playing and making friends with his/her peers);
- provide advisory assistance to the secondary family where the parent is an invalid as well as to provide aids for him/her to perform the professional activities, the family duties and free time activities.

Comments:

- Such commitments most frequently depend on the family possibilities, the financial condition and the level of family education.

- Државата има воспоставена нормативно правна регулатива во соодветни закони, а особено Законот за семејство но нема организирана конкретна помош.

На планот на **превенција** Стратегијата укажува на потребата од преземање на сите видови мерки со цел да се спречи настанување на инвалидност или да се намали појавата на инвалидност.

Коментар: Се прават напори во сите области оваа цел на стратегијата да се реализира во надлежните институции, а особено во здравствените.

Но ова сè уште е недоволно заради што е потребно да се формираат поголем број на специјализирани развојни центри-советувалишта што ќе делуваат и на локално ниво.

Подигање на свеста

Државата е должна да изгради соодветен нормативно правен систем и да овозможи користење на институциите во местото на живеење на лицата со инвалидност.

- Подигањата на свеста во однос на инвалидните лица треба да се остварува преку доброволна кампања во медиумите со цел да се пренесе позитивната слика за лицата со инвалидност во јавноста и пораката за еднакви права и обврски на овие граѓани и нивните можности за еднакви услови во сите сфери на животот.

Коментар: Оваа определба најмногу ја остваруваат невладините организации но сè уште е на незадоволително ниво.

Здравствена заштита

Државата треба преку донесување прописи и воспоставување на институции да обезбеди ефективна здравствена заштита за сите лица со инвалидност.

Децата, а и сите лица со инвалидност имаат право на здравствена заштита во редовниот систем на здравството. Особено е важно да се зачува и унапреди здравствената состојба на лицата со инвалидност за да се овозможи нивно нормално функционирање.

- The State has established normative legal regulations such as the Family Law but there is no organized concrete help.

The Strategy points out the need for undertaking various measures **to prevent** or to reduce the occurrence of invalidity.

Comments: Efforts have been made this aim to be carried out by relevant institutions, especially by health institutions. However, it is not sufficient and more specialized developmental and advisory centers have to be established to operate at local level as well.

Raising Awareness

The State has to build an appropriate normative legal system and provide the usage of institutions in the place of residence of people with invalidity.

- Raising public awareness in relation to invalid people has to be done through campaigns in the media to present a positive picture of people with invalidity and to convey the message for equal rights and obligations of these people, and their possibilities for equal conditions in all spheres of life.

Comment: This commitment is most frequently fulfilled by NGOs but is not yet satisfactory enough.

Health Care

The State through provisions and establishing institutions is to provide effective health care of people with invalidity.

Children and adults with invalidity have the rights to health care in the regular health system. Especially, it is very important to protect and enhance health condition of people with invalidity and enable their normal functioning.

Коментар: Здравствената заштита се остварува како и за сите граѓани, но сепак обезбедени се одредени поволности во однос на партиципација на помагалата.

- Не се обезбедени развојни советувашишта (центри). Во РМ постојат само две развојни советувашишта.

Рехабилитација

Државата е должна да воспостави систем на институции за рехабилитација. Програмите кои се остваруваат во овие институции, треба да овозможат оптимално рамниште на независност и функционирање на лицата со инвалидност во зависност од нивните можности.

Коментар: Може да констатираме дека во сите институции се остварува рехабилитација но сè уште по застарен систем, без иновации и обезбедување нови образовни програми за оспособување и рехабилитација за стекнување современи софистицирани оспособувања за земања-заради поуспешно вработување.

Достапност, достапност на услуги, помагала и информации

Во стратегијата се укажува дека државата е должна да создаде правен систем кој ќе осигура достапност на информации и обезбедување помагала за лицата со инвалидност. Исто така, државата треба да го обезбеди развојот, производството, снабдувањето и одржувањето на помагалата.

Услугите треба да се насочени кон задоволувањето на специфичните потреби за полно учество на лицата со инвалидност во личниот, семејниот, образовниот професионалниот живот, како и за независно и полно учество во секојдневниот живот и неформалните групи.

Коментар: Достапноста до информации за одредени категории е минимална, услугите за помагала на физичка и комуникативна застапеност е минимална, иако се прават напори од институциите на државата на отстранување на одредени проблеми. Во однос на достапноста на информации и услуги, позитивно е што државните институции се спремни за соработка и надминување на проблемот.

Comment: Health care is realized as for the other citizens, but still certain facilitations in relation to aid participation are provided.

- There are not many developmental centers. There are only two developmental centers and two institutions for mental health in the Republic of Macedonia.

Rehabilitation

The State has to establish a system of institutions for rehabilitation.

The programmes that are carried out in these institutions have to provide an optimal basis of independence and functioning of people with invalidity according to their possibilities.

Comment: We can conclude that the institutions carry out the rehabilitation treatment but according to an old-fashioned system, without innovations and new educational programmes for training and rehabilitation which provide contemporary and sophisticated work training and enable more successful employment.

Availability, Accessibility to Services, Aids and Information

The strategy points out that the State has to establish legal system which will assure accessibility to information and provide aids for people with invalidity. The state also has to provide development, production, supply and maintenance of aids.

The services have to satisfy the needs for thorough participation of people with invalidity in their personal, family, educational, and professional life, i.e. participation in everyday life and in informal groups.

Comment: Accessibility to information for certain categories is minimal, services of aids for physical and communicative presentation is minimal, although the state institutions make efforts to overcome certain problems. It is important that the state institutions are ready to cooperate and to overcome the problem regarding the accessibility to information and services.

Образование за лица со инвалидност

Државата е должна да обезбеди нормативно правна и институционална рамка, која ќе претставува еднаквост на условите за стекнување на образование во сите степени за децата, младите и возрасните лица со инвалидност. Ова образование треба да се остварува под редовни услови и да претставува дел од редовниот систем на образование.

Во делот на задолжителното образование треба да бидат вклучени сите деца независно од полот, видот и степенот на инвалидност.

Лицата со инвалидност своето образование треба да го остваруваат откако ќе се обезбеди соодветен пристап и помош, методолошки пристап во зависност од специфичните образовни потреби кои произлегуваат од различните видови на инвалидност.

Во оваа смисла за лицата со оштетен слух, кога е тоа потребно, да се користи гестовен говор и слушни помагала во сите степени на образование, а за слепите лица Браево писмо, компјутери со читачи и други потребни инструменти за таа намена.

Имајќи ги во вид комуникативните тешкотии на одредени инвалидни лица, а особено на глувите и слепите лица за кои можеби е подобро во прво време образованието да се остварува во посебни училишта или посебни оделенија во редовните училишта, со тоа што стандардите на образованието и во специјалните училишта треба да бидат на еднакво ниво као и во редовните училишта, а за тешко телесно инвалидните лица да се обезбеди пристап до просториите (кабинетите) за образование.

Коментар: Стратегиските цели на планот на образованието се движат во позитивна насока, особено што насоките на Владата се насочени во обезбедување на образование за сите деца, а оттука и за децата со инвалидност и нивно вклучување во редовното образование.

Вклучувањето (инклузијата) на децата со инвалидност во редовниот систем, сè уште е во почетна фаза-без обезбедување соодветни услови од аспект на технички и други помагала и соодветен дефектолошки кадар.

Education of People with Invalidity

The State has to provide a normative legal and institutional framework for equal rights to achieving education at any level for children, youth and adults with invalidity. The education has to provide conditions and be a part of the regular system of education.

The compulsory education has to include every child regardless of gender, type and level of invalidity.

People with invalidity have to carry out education after they have been provided with appropriate approach and assistance, methodological approach according to the specific educational needs due to various types of invalidity.

Thus, people with impaired hearing, if it is necessary, to use the sign language at all levels of education. For people with impaired vision-technical aid and training on Braille's alphabet, computers with appropriate software, printers and readers to be provided.

Having in mind the communication difficulties of certain invalid people, especially the deaf and the blind, they had better carry out education in special schools or in special classes within the regular schools. But the standards of education in special schools have to be the same as in regular schools. An access to premises and facilities has to be provided for people with hard physical invalidity.

Comment: Strategic aims of education are in positive directions, having in mind the commitment of the Government to provide education for children with invalidity and their inclusion in the system of regular schooling.

The inclusion of children with invalidity, where it is possible, in the system of regular schooling is still in the first phase and without appropriate conditions from the aspect of technical and other aids and appropriate special educators (defectological staff).

Во однос на интеграцијата во образовниот систем на одредена категорија на лица со инвалидност добро треба да се согледа начинот и времето на вклучувањето со објективна и стручна оценка.

Вработување и работење

На овој план се укажува дека државата е должна да создаде услови за да лицата со инвалидност се оспособат да ги остваруваат своите човекови права, особено во сферата на вработување на пазарот на трудот.

Во прописите кои се донесуваат во областа на трудот треба да се внимава да не постои никаква дискриминација во однос на вработувањето на лицата со инвалидност. Во исто време, државата треба да оствари програми за поддршка за вклучување на лицата со инвалидност на пазарот на трудот. Оваа поддршка се остварува главно преку обезбедување соодветно професионално образование, давање поволни кредити и грантови како и извесни прилагодувања кои треба да овозможат соодветен пристап до работното место и адаптација на работното место.

Како работодавец, државата треба да создава погодни услови за вработување на лицата со инвалидност во јавниот сектор.

Во соработка на државата, организацијата на работниците и организацијата на работодавците треба да им обезбедат на лицата со инвалидност еднакви услови за работење, добра заработувачка и заштита при работа за да се спречи добивање на професионални заболувања и повреди на работникот.

Коментар: На планот на вработувањето на инвалидните лица, особено со донесувањето на Законот за вработување на инвалидните лица-2000 година се бележи позитивен напредок-би дејќи се создадени и погодности за вработување на инвалидните лица, како и преку активните мерки за вработување што ги донесе Владата на РМ. Сепак во средното и високото образование треба да се обезбедат нови занимања и работни операции од областа на електрониката и информатиката, зависно од можностите на овие лица.

Regarding the integration of a certain category of people with invalidity in the educational system, the way and the timing of the inclusion with an objective and professional assessment have to be taken into consideration.

Employment and Working

It has been pointed out that the State has to create conditions for people with invalidity to be able to realize their rights, especially in the sphere of employment in the labor market.

The regulations referring to labour should pay attention to nondiscrimination in relation to employment of people with invalidity. At the same time the State has to provide supportive programmes for inclusion of people with invalidity in the labor market. This support can be realized with appropriate professional education, providing favorable credits and grants and certain adaptations which will enable an access to the premises and adaptations of the working places.

The State as an employer has to create favorable conditions for employment of people with invalidity in the public sector.

The organization of workers and the organization of employers in cooperation with the State have to provide equal working conditions, good salaries and protection at work in order to prevent professional diseases and injuries of the worker.

Comment: The Law on Employment of invalid people, adopted in 2000, has brought a significant progress in creating favorable conditions for employment of people with invalidity, as well as the active measures for employment brought by the Government of the Republic of Macedonia. However, the secondary and the higher education should provide new vocations and job operations in the field of electronics and informatics according to the abilities of these people.

Исто така, потребно е да се изготви и номенклатура на занимања што произлегува и од клучоците од одржаната тркалезна маса во септември 2007.

Загрижува иницијативата која е во постапка од Министерството за труд и социјална политика со работната верзија на закон за вработување на инвалидни лица со кој се предлага намалување на постојните поволности при вработувањето и работењето на инвалидните лица.

Креирање на политики

На планот на креирањето на политиките, економските политики и обезбедување на приходи и социјална сигурност, социјална заштита, домување, културен живот, проценка на програмите за лицата со инвалидност и потребен стручен кадар, Стратегијата упатува на обврските што треба да ги прави државата на овој план заради вклучување на инвалидните лица во остварување на овие цели.

Коментар: На остварување на оваа цел немаме забележано вклучување на лица со инвалидност од страна на соодветните институции, а нивното вклучување се остварува самостојно или на нивно барање преку невладини организации, односно преку образовните и социјалните институции. Во креирањето на политиките постојат одредени заложби и остварувања. На планот на вработување на стручен кадар укажуваме на потребата од вработување на стручен дефектолошки кадар и истиот да не се заменува со други кадри освен ако тоа е неминовно.

Спорт и рекреација

Во стратегијата се укажува дека е неминовно што е можно порано да се започне со спортот и спортската рекреација и рехабилитација и да му се овозможи на лицето со инвалидност преку програмиран тренажен процес да ја подобри својата здравствена состојба, да се рехабилитира и социјализира и да стане корисен член на средината која го опкружува.

Лицата со инвалидност кои покажуваат афинитети и добри резултати во одредена спортска дисциплина и доколку ги исполнат критериумите пропишани од Меѓународниот параолимписки комитет во еден од повеќе спортови

The conclusions of the Round Table Discussions, held in September 2007, pointed out the necessity of adopting a nomenclature of vocations.

The initiative of the Ministry of Labour and Social policy with the draft Law on Employment of people with invalidity, which is in procedure, suggests reduction of the existing favorable conditions at employment and working of people with invalidity.

Policy Making

Within the policy making, the State has to pay attention to the economic policy and funds, social security, social care and housing, cultural life, assessment of the programmes for people with invalidity and the necessary professional staff. The National Strategy points out the responsibilities of State on this plan to include invalid people in the realization of its aims.

Comment: In realization of this aim, there has not been any organized inclusion by the relevant institutions. But the inclusions have been carried out on individual requests and helped by non-governmental organizations, i.e. through educational and social institutions. There are certain commitments and realization within policy making. We also point out the need and importance of employing professional special educators (defectological staff) and not to replace them with other staff, if it is unavoidable.

Sport and recreation

The Strategy indicates that it is very important to start with sport recreation and rehabilitation as early as possible and to enable people with invalidity through special programmed training process to improve their health condition, to rehabilitate and socialize them, and make them useful citizens in their environment.

If people with invalidity show certain affinity and good results in certain sport discipline, and fulfill the criteria of the International Paralympic Committee in one or more sports disci-

и спортски дисциплини од програмата на летните и зимските паралимписки игри потребно е државата да создаде услови за спорт и рекреација на овие лица.

Коментар: Спортот и рекреацијата бележат позитивен тренд и поддршка-особено преку Федерацијата за спорт и рекреација на инвалидите на РМ, специјалната олимпијада на инвалидните лица и спортската федерација на глуви на РМ кои успешно ја афирмираат земјата на меѓународни спортски натпревари со освојување медали заради што треба и понатаму да се негува и поддржува.

Информации и истражување

На институционален план потребно е постоење на база на податоци. Овие информации треба да се однесуваат на севкупните животни услови на лицата со различен вид на степен на инвалидност. Се разбира дека е потребно да се гарантира тајноста на податоците.

Коментар: Во РМ нема приближно точни податоци за бројот на инвалидните лица-заради што државата треба во пописот на населението да обезбеди посебно подглавје за попис на лицата со инвалидност од сите категории. Со ова ќе се овозможи успешно планирање за развој и остварување на права од сите аспекти на лицата со инвалидност.

Меѓународна соработка

Во својата соработка со ОН и нејзините агенции е предвидено: Република Македонија да ги вградува прашањата кои се однесуваат на лицата со инвалидност. Во исто време, при соработката со други држави и меѓународни организации, нашата држава треба да ги внесува аспектите и стандардите кои се однесуваат на овие лица. За таа цел се одржува и оваа конференција.

Мониторинг на остварувањето на Националната Стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност

Владата на Република Македонија ги задолжува ресорните министерства во рамките на нивните законски овластувања да преземаат мерки за спроведување на ова стратегија.

plines of summer and winter Para Olympic Games programmes, the State has to create conditions for sport and recreation of these people.

Comment: Sport and recreation show positive trend and are supported by the Federation for sport and recreation of invalid people in the Republic of Macedonia and the Sport Federation of the deaf in the Republic of Macedonia. They successfully affirm the country at international sport events winning medals, which has to be supported and greeted.

Information and Research

On institutional plan, it is necessary to have data base. The information has to reflect the entire living conditions of people with different type and level of invalidity. It is necessary to guarantee the secrecy of the data.

Comment: The Republic of Macedonia does not possess the accurate number of invalid people. Thus, the State has to include a special census chapter for people with invalidity of different categories. That will enable good development planning and realization of the rights of people with invalidity.

International Cooperation

The Republic of Macedonia in cooperation with UN and its agencies anticipated that it has to implement the issues which are related to people with invalidity. At the same time, our State in cooperation with other countries and international institutions has to implement aspects and standards related to these people. This is the reason why we organize this Conference.

Monitoring the Realization of the National Strategy for Equal Rights of People with Handicap

The Government of the Republic of Macedonia puts in charge the relevant Ministries within their legal authorities to undertake measures for carrying out this Strategy.

Ресорните министерства се должни најмалку еднаш годишно да поднесуваат извештај до Владата на РМ и Националното координативно тело за преземените мерки во спроведувањето на оваа стратегија.

Коментар: Поголем број од министерствата иако со стратегијата имаат обврски да ги реализираат целите се однесуваат индиферентно, освен кога иницијативите произлегуваат од невладините организации за лица со инвалидност, односно кога се бараат интервенции од Владата на РМ која го согледува проблемот.

Заклучок

Националната стратегија со нејзините цели се спроведува особено од одделни надлежни државни органи како: Министерство за труд и социјална политика, Министерство за образование и наука, но сепак под влијание и барања на невладините организации во кој се организирани лицата со инвалидност.

Треба да се истакне, Министерство за труд и социјална политика, кое при донесување на соодветни закони, организира расправа и со постојните невладини организации за лица со инвалидност-со што најмногу ги почитува оперделбите од стратегијата.

Собранието на РМ има формирано интерпарламентарна пратеничка лоби група на која при донесување на закони за лицата со инвалидност се расправа по предлог законите и се дава соодветно мислење, но најмногу по законите од социјалната сфера и вработување.

Треба да се истакне дека во Собранието на РМ во постапка се наоѓа законот за заштита на инвалидните лица од дискриминација предложен од невладината организација.

Оптимистички е фактот што Владата на РМ покажува заинтересираност за соработка и надминување на прашањата сврзани за остварување на еднакви права и можности на инвалидните лица бидејќи е присутна преку постапно надминување на проблемите и унапредување на заштитата на инвалидните лица.

Литература / References

1. Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност во РМ (Сл. весник на РМ бр. 101 / 2001)

The relevant Ministries are obliged at least once a year to submit a report to the Government of the Republic of Macedonia and the National Coordinative Body on the undertaken measures for carrying out this Strategy.

Comment: Most Ministries, besides their obligation to carry out the aims of the Strategy work indifferently, except when the initiative is taken by NGOs for people with invalidity, i.e. when they ask the Government of the Republic of Macedonia to intervene, and the problem is revealed.

Conclusion

The National Strategy and its aims are carried out by authorized state organs such as the Ministry of Labour and Social Policy, Ministry of Education and Science, and under the influence and requests of the non-governmental organizations of people with invalidity.

It has to be pointed out that the Ministry of Labour and Social Policy, while bringing some laws, organize discussions and cooperates with the NGOs. Thus it respects the commitments of the Strategy.

The Assembly of the Republic of Macedonia has formed an interparliamentary lobby group which discusses the draft-laws on people with invalidity and gives its opinion on laws of the social sphere and employment.

It has to be pointed out that the Law on Protection against Discrimination of Invalid People is in procedure in the Assembly of the Republic of Macedonia, proposed by a non-governmental organization.

The fact is that the Government of the Republic of Macedonia is really interested in cooperation and carrying out the issues related to equal rights and possibilities of invalid people. The Government tries to overcome the problems and improve the protection of people with invalidity. It has appointed an adviser to the Prime Minister on this issue.